

UOT 94 (3)

URARTU DÖVLƏTİNİN TƏŞƏKKÜLÜ**R.A.ƏLİZADƏ****Bakı Dövlət Universiteti**
raminalizadeh17@gmail.com

Məqalədə e.ə. IX əsrin 50-ci illərində yazılı qaynaqlarda Assuriya hökmdarı III Salmanasarın hərbi yürüşləri zamanı Şərqi Anadolunun ilk dövləti olan Urartudan bəhs olunur. E.ə. 858-ci ildə III Salmanasar Arameni məğlub edərək onun paytaxt şəhərini (Sugunia) dağıtmışdır.

Açar sözlər: Urartu, təşəkkül, Assuriya, Lutipri, Arame, Sugunia

Yaxın və Orta Şərqi epigrafik abidələri içərisində Aşşur mixiyazılı qaynaqları mühüm yer tutur. E.ə. XIII əsrdən etibarən Orta Aşşur dövrünün qaynaqları Şərqi Anadolunun etno-siyasi vəziyyəti haqqında məlumat verir. I Salmanasar (e.ə. 1274-1245) hakimiyyətə gəldiyi ildə Van bölgəsinə hərbi yürüş edərək “Uruadri ölkəsi”ni ələ keçirmişdir. Yazılı qaynaqda bu barədə deyilir: *“O zaman rahibliyimin başlanğıcında Uruadri ölkəsi tutuldu (məndən üz döndərdi və düşmənçilik etdi), əllərimi yuxarı qaldırıb Aşşura və uca tanrılara dua etdim, ordumla hücum edib güclü dağ qalalarına doğru səfərə çıxdım. Onların əzəmətli dağlarının qayalıqlarına çıxdım. Himme, Uadkun, Bargun, Salua, Halila, Luha, Nilipahri və Zingun vilayətlərini, bu səkkiz vilayəti ordularıyla birlikdə məğlub edib ələ keçirdim. Əlli bir şəhərini tutub yandırdım, mallarını xərac olaraq aldım. Uruadri ölkəsini bütünlüklə üç gün ərzində tanrım Aşşurun ayaqları önündə diz çökdürdüm. Gənclərini seçdim və özümə xidmətçi etdim. Dağlıq bölgənin üzərinə ağır vergilər qoydum”* [1, 39: §114]. Qeyd edək ki, həm Aşşur, həm də Urartu [4, 53] cəmiyyətlərində dinin cəmiyyətə təsiri böyük olduğundan hökmdar həm də dini rəhbər sayılırdı. Buna görə də, A. Kirk Grayson *“rahibliyimin başlanğıcında”* ifadəsini ekvivalent olaraq *“taxta çıxdığım ildə”* ifadəsi kimi tərcümə etmişdir [8, 1].

Müasir Türkiyə tarixşünaslığında “Uruadri ölkəsi”nin erkən coğrafiyası barədə müxtəlif fikirlər səslənmişdir. Bu ölkənin ərazisini A.Çilingiroğlu Van gölünün qərb və şimal-qərb ərazilərinə [8, 5], O.Belli Van gölünün cənub-şərqindəki dağlıq bölgəyə və Böyük Zab çayının yuxarı vadisinə [3, 149], K.Koroğlu isə Torosların şimalına [11, 20] aid edir. Əlbəttə ki, bu cür

mülahizələr əsasən mixiyazılı qaynaqların verdiyi məlumatlara, qismən də az sayda aşkar edilmiş maddi-mədəniyyət nümunələrinə əsaslanır. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, e.ə. XIII əsrdə “Uruadri ölkəsi”nin hansı bölgəni əhatə etməsi barədə indiyədək geniş arxeoloji tədqiqatlar aparılmadığından ciddi mövqe ortaya qoyulmamışdır. Beləliklə, e.ə. IX əsrin ortalarında vahid və mərkəzləşdirilmiş dövlətin yaranmasına qədərki mərhələ urartuluların tarixində qaranlıq bir dövr olaraq qalmaqdadır. M.Taner Tarhan “konfederasyonlar dövrü” adlanan bu mərhələnin zəif öyrənilməsinin başlıca səbəblərini aşağıdakı kimi şərh etmişdir:

1. Urartunun siyasi tarixi və mədəniyyəti ilə bağlı araşdırmalar apararı tədqiqatçılar daha çox gözə çarpan və qiymətli məlumatlarla zəngin olan yaşayış mərkəzlərini öyrənməyə meyl etmişlər;

2. Urartu yaşayış məskənləri və digər maddi-mədəniyyət nümunələri əsasən dövlətin yaranmasından, yəni e.ə. IX əsrin ortalarından sonrakı dövrə aiddir;

3. Urartu yazılı qaynaqları yalnız I Sardurinin hakimiyyəti illərindən başlayaraq dövlətin süqutuna qədərki dövr haqqında məlumat verir [16, 72-73].

Yeni Aşşur dövrünün yazılı qaynaqlarına görə, Urartu tarixinin ikinci mərhələsi e.ə. IX əsrin birinci yarısından başlanır. Urartu dövlətinin təşəkkülü də məhz Yeni Aşşur dövrünün qüdrətli simaları olan II Aşşurnasirpalın (e.ə. 884-859) və onun oğlu III Salmanasarın (e.ə. 859-824) hakimiyyət dövrlərinə təsadüf edir. Urartu dövlətinin təşəkkülü məhz bu hökmdarların hakimiyyət illərinə təsadüf edir. 1878-ci ildə H. Rassam tərəfindən Nineviyanın cənub-şərqində İmqur Ellil adlı kiçik bir şəhərin xarabalıqları içərisində Balavat təpəsində hündürlüyü 4 m-ə çatan tunc qapılar tapılmışdır. Bu hadisə Urartu dövlətinin təşəkkülü tarixinin və erkən coğrafiyasının öyrənilməsi sahəsində böyük dönüş yaratdı. Aşşur sənətinin gözəl nümunələrindən biri kimi qiymətləndirilən Balavat tunc relyefləri üzərində Yaxın Şərqdə yeni bir dövlətin yaranması haqqında məlumat verilmişdir. Qeyd edək ki, keçən əsrin əvvəllərində bu tunc relyefləri tərcümə edən L.V.Kinq [6, 21: Plates I-VI, 22: Plates VII-XII, 27: Plates XXXVII-XLII] və D. D. Lakenbill [1, 224-227: §612-615] heç bir elmi dəlillərə əsaslanmadan qeyri-ciddi olaraq Urartu adının yerinə Armeniya ifadəsi işlətmişlər. Halbuki, yazılı qaynaqda Aşşur hökmdarının Armeniyaya yox, Urartuya [10, 7-11: A.0.102.1, 11-25: A.0.102.2] hücum etməsindən bəhs olunur.

E.ə. IX əsr Yaxın və Orta Şərq regionunun tarixində böyük dəyişikliklərlə yadda qalmışdır. Mərkəzi İranda, Şərqi Anadoluda, Cənubi Qafqazda, eləcə də Azərbaycanın həm şimalında, həm də cənubunda ilk quldar dövlətlər meydana gəlmişdir. Bu dövrdə Aşşur imperiyası da əvvəlki qüdrətini qaytarmaqda idi. II Aşşurnasirpal hakimiyyətinin ilk illərindən başlayaraq, Şərqi Anadolu və Qərbi Azərbaycan tayfaları ilə müharibələrə başladı. Bu dövrdə Nairi tayfaları siyasi cəhətdən təşkilatlanaraq [15, 82] daha güclü qüvvə halında ortaya çıxdı. Urartu əhalisi də “Nairi ölkələri” coğrafiyasına daxil

olmaqla yanaşı, tayfa birliyi şəklində həm siyasi cəhətdən birləşməyə başlamış, həm də fiziki baxımdan öz mövcudluğunu qoruyub saxlaya bilmişdi. Aşşur yazılı qaynaqlarından da məlum olduğu kimi, Kaşyari bölgəsi nomadların [15, 85] anti-Aşşur plasdarmına çevrilmişdi. Bura Nairinin siyasi cəhətdən ən fəal hissəsi idi. Qeyd edək ki, tədqiqatçıların bir çoxu yazılı qaynaqlarda rast gəlinən “*tâmti ša^{KUR}Nairi*” (mer de Na'ira – “Nairi dənizi”) hidronimini Van gölünə şamil edirlər [3, 154; 17, X]. II Aşşurnasirpal e.ə. 882-ci ildə Nirdun ölkəsindən (*^{KUR}ni-ir-du-un*) Tubusunin oğlu Lapturidən (*^{ld}la-ap-tu-ri apil¹tu-bu-si*) və onun tabeçiliyində olan Urume (*^{KUR}u-ru-me*) ölkəsindən, eləcə də digər Nairi ölkələrindən xərac olaraq döyüş arabaları, atlar, qatırlar, qızıl, gümüş, tunc qablar, mal-qara və qoyun sürüləri, həmçinin şərab almışdı [1, 148: §447]. Tədqiqatçıların bir qismi Lapturinin Urartu hökmdarı I Sardurinin atası Lutipri ilə eyni şəxs olduğunu göstərir, bu adın hurri mənşəli olmasını qeyd edirlər [16, 95]. E.ə. 879-cu ildə II Aşşurnasirpal Nairi ölkələrinə qarşı təşkil etdiyi ikinci hərbi yürüşdə Şinigişa (Şigišu) şəhərində ordugah quraraq Lapturinin tabeliyində olan Madara (*^{URU}ma-da-ra*) şəhərinə hücum edir [18, 49]. Buranı dağdaraq xeyli qənimət ələ keçirir [1, 155-156: §461]. Yazılı qaynaqdan görüldüyü kimi, Şinigişa “Nairi ölkələri” coğrafiyasına daxil olan mərkəzi şəhərlərdən biri olmuşdur. Müqayisə üçün qeyd edək ki, mixiyazılı qaynaqlarda ilk dəfə “Urartu ölkəsi”nin hökmdarı kimi adı çəkilmiş Aramenin əvvəlki mərkəzi Suguniya şəhəri [3, 152; 18, 49-50] də coğrafi məkan baxımından onun yerləşdiyi əraziyə uyğundur. Ola bilsin ki, Şinigişa şəhəri Aramenin sələflərinin dövründə aşşurlara qarşı güclü müqavimət göstərə bilməmişdir. Buna görə də, aşşurlar buranı asanlıqla ələ keçirə bilmişlər. Lakin III Salmanasarın hücumu zamanı yazılı qaynaqdan da görüldüyü kimi Suguniya adı ilə qarşımıza çıxan ilk Urartu mərkəzi güclü müdafiə olunan qala olmuşdur. Hələ e.ə. IX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Nairi-Uruadri ölkələri Assuriya üçün ciddi təhlükəyə çevrilmişdir. A.Çilingiroğlu qeyd edir ki, bu səbəbdən də Assuriya Nairi ölkəsinin içərilərində hərbi qüvvə yerləşdirmək üçün istehkamlar inşa etməyin zəruri olduğunu duymuşdur [7, 21]. Arame Nairi şəhərlərindən biri olan Suguniyanın ətrafına qala divarları çəkdirmiş və onu “Urartu ölkəsi”nin ilk paytaxtı etmişdir. Suguniyanın yeri indiyədək dəqiq məlum olmasa da, həqiqətə daha yaxın olan bir neçə mülahizə irəli sürülmüşdür. Aşşur hökmdarlarının hücum istiqamətlərinə nəzər salsaq görərik ki, həm Şinigişanın, həm də Suguniyanın yerləşdiyi ərazi təqribən eyni olmuşdur. Xatırladaq ki, e.ə. XIII əsrin birinci yarısında “Uruadri ölkəsi”nin ilk vilayətlərindən biri olan Zingun Şinigişa (Şigišu) və Sugunia toponimlərinin ilk forması kimi qarşımıza çıxmışdır. Hurri dilində Ningal > Nikal [12, 25] modifikasiyasını nəzərə alsaq *Zingun = Şinigişa = (Şigišu) = Sugunia* toponimlərində “ng” və “nig” fonetik vahidlərinin “g” (“u-g” > “i-ng” = “i-nig”) ilə əvəzlənməsi aydın olar. III Salmanasar e.ə. 858-ci ildə Van gölünün cənubundakı Hubuşkiyadan (*^{URU}hu-bu-uş-ki-a*) keçərək Suguniyaya çatmış, buranı dağıtdıqdan sonra Nairi ölkəsinin dənizinə (indiki Van gölü nəzərdə

tutulur – red.) yaxınlaşmışdır. Qeyd edək ki, Urartu tarixi ilə bağlı məsələlərin içərisində ən çox araşdırılmış mövzulardan biri də II Sarqonun məlum yürüşləri olmuşdur. Bu məsələ demək olar ki, artıq bir əsrdən çoxdur ki, urartuşünaslığın aktual problemlərindən birinə çevrilmişdir. E.ə. VIII əsrin son onilliklərində II Sarqonun yürüşləri dövründə Urartunun nüfuz dairəsinə daxil olan bir neçə ölkənin (vialəyət mənasında – red.) adı çəkilmişdir [17, 44: §281-285]. Bu zaman mixiyazılı qaynaqlarda bəhs olunan Nairi-Hubuşkiya torpaqları [2, 8-10: §19-22; 27-30: §56-59] Van gölündən cənubda olan əraziləri əhatə edirdi [3, 170]. Hətta II Sarqon Urartu hökmdarı I Rusa ilə ittifaqa girən Sukka, Bala və Abitikna şəhərlərinin əhalisini öz yurdlarından qərbə doğru, Hatti ölkəsinə köçürmüşdür [2, 3: §6]. Bu fakt onu göstərir ki, uzun müddət bölgədə yaşayış məntəqələrinin və digər toponimlərin adı demək olar ki, ciddi dəyişikliklərə məruz qalmamışdır. Yadelli işğalçıların hücumları nəticəsində bölgə əhalisi ya özü köçməyə məcbur olurdu, ya da deportasiya və etnik təmizləmə siyasətinin qurbanı olurdu. Qeyd edək ki, Adilcevaz kitabəsində II Rusanın Muški, Hatti və Halitu əhalisini ehtiramla “Ziuquni ölkəsi”nə geri qaytarması haqqında məlumat verilir [18, 58]. Urartu hakim dairələri burada geniş inşaat işləri aparmışdır.

Yazılı qaynaqlara istinad edən M.Taner Tarhana görə, Suguniya qalası Van gölünün cənubunda Kavuşşehap və ya Çadır (Artos) dağlarının yüksək yamacları üzərində tarixi bir yolun üzərində yerləşirdi [16, 88]. Balavat qapılarının ilk tunc relyefi üzərindəki rəsmdən də aydın olur ki, dağlıq bölgədə yerləşən Suguniya atçılığın inkişaf etdiyi və yarım köçmə maldar tayfaların məskunlaşdığı məntəqə olmuşdur [6, 21: Plate I-V]. Qeyd edək ki, daha əvvəlki dövrün qaynaqlarında Tiqlatpalasarın (e.ə. 1114-1076) “Sugu ölkəsi”nə hərbi yürüşündən bəhs olunur: “7) *i-na e-mu-qi ši-ra-te ša^d a-šur EN-ia*; 8) *ana^{KUR} su-gi ša^{KUR} hab-hi la-a ka-ni-šu-ut*; 9) *a-šur EN-ia lu al-lik it-ti 6 LIM*; 10) *um-ma-na-te-šu-nu^{KUR} hi-me^{KUR} lu-hi*; 11) *ar-ri-ir-gu^{KUR} a-la-mu-un*; 12) *nim-ni à kúl-lat^{KUR} pap-he-e* [Mənim sahibim tanrı Aşşurun əzəmətli gücü ilə, Sugu və Habhu ölkələrinin mənim sahibim tanrı Aşşura boyun əyməyən əhalisinə qarşı səfərə çıxdım. Mən, Paphunun geniş (əraziyə) yayılmış əhalisi ilə, (həmçinin) Himu, Luhu, Arrirgu, Alamun və Nimnu ölkələrindən olan altı min nəfərlə döyüşdüm]” [9, 19: A.0.87.1]. Buradan məlum olur ki, e.ə. XIII əsrin 70-ci illərində “Uruadri ölkəsi”nə daxil olan Himme və Luha vilayətləri yenidən aşşurların dağıdıcı hücumlarına məruz qalmışdır. I Tiqlatpalasarın uğurlarının başlıca səbəbi Nairinin dağılıq halda olması idi. Qeyd edək ki, D. D. Lakenbill səhv olaraq “Paphu əhalisi”ni kurtilər kimi oxumuş [1, 78-80: §229-233], bu isə kürdlərin bölgədə geniş ərazilərə yayılması haqqında yanlış nəzəriyyənin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur. V.Minorski “kur-ti-e” etnoniminin kürdlərə aid edilməsini inkar edir [14, 42]. Yazılı qaynaqda bəhs olunan əhali arami təsirinə məruz qalmış Nairi hurriləri və Qərbi Azərbaycanın qədim etnosları idi. Bölgənin başlıca etnik substratını formalaşdıran hurrilər və onların dili daha geniş coğrafiyanı əhatə edirdi. Hurri-Urartu dilində işlənən “hi” = *-hⁱ/e(ni)* suffiksi etnonimlərin,

həmçinin yer-yurd adlarının axırında işlənir [12, 22; 13, 51-52]. Hurri mətnlərində rast gəlinən ^{URU}*Ha-at-tu-uh-e* = ^{URU}*Ha-at-tu-hi* [12, s.98], *Ar-ra-ap-hi-ni* [12, 56], *A-mu-ru-uh-he* [12, 48], ^{URU}*A-ma-na-hi* ^d*I[ŠTAR]* (“*Ištar de l’Amana*”) = ^d*A-ma-na-hi* ^d*I[ŠTAR]* [12, 46] kimi toponimləri buna misal olaraq göstərmək olar. E.Laroş hurri dilində isimlərin suffiks qəbul etmə səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün [R+1+2+3 və s.] formulunu irəli sürmüşdür [12, 26]. Əslində hurri dilində olan yazılı qaynaqlardan da məlum olur ki, “*hi*” suffiks statusunda işlənsə də, etnik morfemi ifadə etmişdir. Qeyd edək ki, *Aranzaphi* = *A-ra-an-za-ap-hi* [12, 53] və *Pišašaphi* [*Piša(i)šaphi*] = ^d*Hatni* ^d*Pi-ša-(i)-ša-ap-hi* [12, 202] kimi hurri mənşəli toponimlər də bu formulla düzəlmişdir. Beləliklə, Suguniya toponiminin Su[gu] ölkəsinin adından yaranması aydın olur. Bəhs olunan dövrdə sular da kutilər və hurrilərlə yanaşı, eyni coğrafiyada məskunlaşmışdılar. Qeyd edək ki, İlk Tunc dövrünün sonlarından etibarən Şərqi Anadolu, Cənubi Qafqaz və Şimal-Qərbi İran bölgələrindəki yaşayış məntəqələri tədricən tərk edilmişdir. Əhali yerdəyişməsinin başlıca səbəbi köçmə maldarlığın inkişaf etdirilməsi idi. Bunun üçün şirin su qaynaqlarının və ot ehtiyatının bol olduğu dağlıq və dağətəyi ərazilərə meyl edirdilər. Yarım-köçmə heyvandarlıq Erkən Dəmir dövründə də öz mövqeyini qoruyub saxlamışdır [5, 3].

II Aşşurnasirpalın hakimiyyətinin 18-ci ilində Kutmuhi ölkəsinə etdiyi hərbi yürüş zamanı [1, 167-169: §480] cənubda Kaşyari dağı (Tur Abdin [18, 49], Mardin, indiki Mazı dağı [16, 95]), şimalda isə Dəclə çayının qərb qolu arasındakı ərazidə Lapturi (=Lutipri) hakim idi. Bölgə əhalisinin yazılı qaynaqlarının olmaması Lutiprinin vahid dövləti yaratmaq uğrunda apardığı mübarizədən geniş danışmağa imkan vermir. Lakin Aşşur yazılı qaynaqlarına əsaslanaraq deyə bilərik ki, Nairi tayfalarının mərkəzi hakimiyyətə tabe edilməsi prosesi Lutiprinin dövründən başlanmış, Aramenin dövründə isə davam etmişdir [16, 97]. Dövlətinin təşəkkülü prosesi I Sardurinin dövründə başa çatdı. Onun dövründə mərkəzləşdirilmiş dövlət yarandı. Mədəni-iqtisadi sahədə isə diqqəti cəlb edən hadisə Yaxın və Orta Şərqi inkişaf etmiş dövləti olan Aşşurdan mixi yazı sisteminin, sənət nümunələrinin, təsərrüfat sahəsindəki bir sıra yenilikləri əxz edərək ortaya yeni bir mədəniyyətin çıxması idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Ancient Records of Assyria and Babylonia (ARAB I). Volume I, The University of Chicago Press, 1926, 297 p.
2. Ancient Records of Assyria and Babylonia (ARAB II). Volume II, The University of Chicago Press, 1927, 504 p.
3. Belli O. Urartular / “Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi”. Cilt. 1., İstanbul, Görsel Yayınları, 1982, s. 140-208.
4. Belli O. Urartu Sanatının Sosyo-Ekonomik Açından Eleştirisi Üzerine Bir Deneme / “Anadolu Araştırmaları”, s. VI, 1979, s. 45-95.
5. Belli O., Konyar E. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erken Demir Çağı Kale ve Nekropolleri. İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003, 144 s.
6. Bronze Reliefs from the Gates of Shalmaneser, king of Assyria B.C. 860-825. Edited by L. W. King. Oxford University Press, 1915, 36 p., LXXX plates.

7. Çilingiroğlu A. Urartu Krallığı: Tarihi ve Sanatı. İzmir, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1997, 171 s.
8. Çilingiroğlu A. Urartu Tarihi. Bornova, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1994, 151 s.
9. Grayson Kirk A. Assyrian rulers of the early first millenium BC I (1114-859) (RIMA-2). University of Toronto Press, 1991, 425 p.
10. Grayson Kirk A. Assyrian rulers of the early first millenium BC II (858-745) (RIMA-3). University of Toronto Press, 1996, 265 p.
11. Köroğlu K. Urartu: Krallık ve Aşiretler / “Urartu: Doğu'da Değişim”, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011, p. 12-51.
12. Laroche E. Glossaire de la langue hourrite. Paris, Edit. Klincksieck, 1980, 323 p.
13. Меликишвили Г. А. Урартские клинообразные надписи (УКН). М.: Академия Наук СССР, 1960, 503 с.
14. Minorsky V., Bois Th., Mac Kenzie D. N. Kürtler ve Kürdistan. İstanbul, Doz Yayınları, 2004, 192 s.
15. Olmsted A. T. History of Assyria. The University of Chicago Press, 1960, 695 p.
16. Taner Tarhan M. Urartu Devletinin “Kuruluş” Evresi ve Kurucu Krallardan “Lutipri=Lapturi” Hakkında Yeni Görüşler / “Anadolu Araştırmaları”, VIII, 1982, s. 69-114.
17. Thureau-Dangin F. Une relation de la huitième campagne de Sargon (714 av. J.-C.). Vol. 3. Paris, Librairie Paul Geuthner, 1912, XX+87 p., XXX plates.
18. Zimansky P. Ecology and Empire: The Structure of the Urartian State. Studies in Ancient Oriental Civilization. Chicago, Oriental Institute Press, 1985, 141 p.

ОБРАЗОВАНИЕ ГОСУДАРСТВА УРАРТУ

Р.А.АЛИЗАДЕ

РЕЗЮМЕ

В 50-е годы IX века до н.э. в письменных источниках, отражающие военные походы Ассирийского царя Салманасара III, говорится об Урарту – как о первом государственном объединении Восточной Анатолии. В 858-ом году до н.э. Салманасар III, преследовавший Арамена, разрушил его главный город (Сугуния) и поджег его.

Ключевые слова: Урарту, образование, Ассирия, Араме, Лutipри, Сугуния

THE EMERGENCE OF THE URARTIAN STATE

R.A.ALIZADEH

SUMMARY

The inscriptions dealing with the military attacks of Assyrian King Salmaneser III in the 50s of the IX century B.C include some information about Urartu, the first state of Eastern Anatolia. In 858 B.C., Salmaneser III followed Arame and destroyed and even burned the capital city (Sugunia).

Key words: Urartu, emergence, Assyria, Arame, Lutipri, Sugunia